

JELOJLE NA CVJETNU SUBOTU U ALJMAŠU

VLASTA ŠABIĆ

Muzej Slavonije
Osijek, Trg svetog Trojstva 6

UDK: 398.332.12(497.5)

Izlaganje sa znanstvenog skupa

Primljeno: 20.5.1998.

Prihvaćeno: 20.5.1998.

Jelojle jest običaj pucanja kokica na Cvjetnu subotu u Aljmašu. Kako je pod tim nazivom u literaturi nepoznat, autorica istražuje njegove elemente u literaturi i na terenu. Sličnosti s običajima u Bapskoj, Ilači i Bačkoj ukazuju na smjer daljnjeg istraživanja. Iznoseći opise i tumačenja kazivača, dolazi do funkcija običaja te pokušava rasvijeliti pitanje naziva.

Ključne riječi: običaji / Cvjetna subota / Aljmaš

Počevši, pretežno među prognanicima, s istraživanjem uskrasnih običaja i načina ukrašavanja uskrasnih jaja te pripremajući izložbu *Običaji Uskrsa* u Muzeju Slavonije 1994. godine, istraživanje je nastavljeno radi obrade Zbirke uskrasnih jaja Etnografskog odjela 1996. g. (Šabić, 1997:295-315). Na terenu je prikupljeno najviše podataka iz Aljmaša, a od više šaračica iz Aljmaša je nabavljen i znatan broj recentnih *šarenih jaja*. Tom sam prigodom naišla u Aljmašu na običaj zvan *jelojle*, te će se glavnina teksta baviti tom temom. Tijekom istraživanja naišla sam na takav običaj i u Bapskoj i Ilači, pa su uključene i te usporednice. Glavnina kazivačica je u dobi od 60 do 70 godina, s nekoliko iznimki (npr. 88 g.), dakle možemo pratiti iskaze i sjećanja od 30-tih godina naovamo, pa i od početka stoljeća. Mnoge običaje kazivačice nisu više obdržavale, već pamte iz djetinjstva kako su to bile radile njihovih mame i bake.

Ni u literaturi, a ni na terenu zasad nisam našla potvrdu za naziv *jelojle*. To je u Aljmašu običaj pečenja - *pucanja kokica* - na Cvjetnu subotu. *Kokica* je, prema rječniku bačkih Bunjevaca, "Prženjem raspuklo zrno kukuruza", a navodi se i citat: *Pucaje kokice u rešetu, pa sve lete naokolo* (Peić, Bačlija, 1990:127).

Za cijele korizme, na čijalu i drugim prigodama, jele su se *kokice* kao posna hrana i poslastica, ali prženje kokica predvečer na Cvjetnu subotu ima u Aljmašu osobito značenje. *Kokice* se često navode kao posna hrana u korizmi, no u literaturi nisam naišla niti na naziv *jelojle*, niti na običaj. U literaturi sam našla potvrdu vrlo slična običaja (no ne na Cvjetnu subotu, niti s nazivom *jelojle*) samo u bačkih Bunjevaca. Na terenu sam ga zabilježila (ali ne i naziv) za **Bapsku** i **Ilaču**, s manjim ili većim varijacijama, no on se tek mora istražiti. Slično vrijedi i za bačke Šokce u Bođanima, ali i opet nije izričito vezano uz Cvjetnu subotu.

Jelojle su se u Aljmašu održavale sve do Drugoga svjetskog rata, eventualno još malo poslije. Većina kazivačica, tada dječjeg uzrasta, kaže da su tako radili *naši stari* - njihove mame i bake.

Kazivačice nisu znale objasniti ni naziv, ni običaj. Određivale su ga citatom iz svoje svakidašnjice: *Danas je jelojle, moramo pucat kokice; Na Cvetnu subotu su jelojle*. Umjesto objašnjenja rekle bi samo: *to je veselje jako bilo* ili bi kratko opisale neka događanja tog dana: *Cvetna subota, to su jelojle, onda se postilo, pucalo se kokica i onda je to bilo neko veselje. I onda se to nizalo, bacali su momcima pod prozore, obesili na prozore*. Kazivačica koja u Aljmašu živi pedeset godina, no rodom je iz Đakova i možda zbog toga seoske običaje doživljava pomalo s distance (*sve su tračili, a nisu znali za čega*), pokušala je racionalno prodrijeti (*jer to je tradicija*) do značenja ovog običaja: *Jer to se misli sve buja, sve cveta, to je Cvetna nedelja - sve puca, prska*. Ovakvo je objašnjenje zanimljivo i razložno. Vidjet ćemo kasnije neke njegove potvrde, no prerano je za ikakve zaključke.

U korizmeno doba zabrane pjesme i plesa, bio je to društveni događaj: *radili su to iz rasonode*, jedno je od tumačenja. Stoga bismo i *pucanje kokica, jelojle*, mogli, prema J. Čapo Žmegač, smatrati kompenzacijom za odricanja u doba korizme, "posebnom društvenošću mladih, posebice raznovrsnim i maštovitim igrama djece, te djevojaka i mladića zabilježenih u Slavoniji i Srijemu..." (Čapo Žmegač 1993:89). U Bapskoj je bio običaj naložiti veliku vatru na ulici¹ i peći kokice u rešet², dok bi u Aljmašu tako radili kod kuće na dvorištu.

U Aljmašu bi iznijeli stol, skupila bi se djeca i mladi: *kad se čuje rešeto de rešeta, u selo izademo. Napucalo* bi se više rešeta (stol je bio pun kokica); morali su ih pridržavati metlom da ne skaču, ne padaju van (tako i u Bapskoj i Ilači). Prisutna je svijest o ljepoti i omiljenosti tog običaja: *kokice pucamo u rešeto vrše vatre i to puca, puca lepo*. Djeca se vesele, skaču, pa bi se reklo *neka se djeca smiju, pa će jače pucat*, jer ako se ne smiju, *ostaćedu sami puretci*³ ili *smijte se, bit će puno rešeto kokica*. Nanizali bi *decama* kokice na konac, ona su se igrala, stavljala ih kao ogrlicu oko vrata. Vrlo je izražajna zabavna i društvena funkcija ovog običaja, osobito za djecu: *znate kako je, prije nije bilo ni naranči, ni banana, to je kao dječje veselje*.

Društvena se funkcija može pratiti i u komunikaciji među djevojkama i mladićima, pa i izražavanjem određenih poruka. Djevojke su kokice nanizale na konac i napravile vijence koje bi za šetnje kroz selo kradom stavljale mladićima na i pod prozore,⁴ a oni su se šetali da bi vidjeli tko ih je dobio. U Bapskoj su takvim vijencima kitile *kapije*. Prigodom kićenja bunara (čega, prema kazivačicama, u Aljmašu nije bilo) ukrašavale su i *kapije*, ali vijencima od kukurijeka. Izrada vijenaca od kokica, navodi kazivačica,

¹ Prema kazivačici M. Mađar na ulici su pekli kokice i u Erdutu, ali tijekom cijele korizme, nevezano uz određeni dan.

² Rešeto je inače upotrebljavano za prosijavanje graha i sl.

³ *Puretak* je zrno kukuruza koje se pečenjem nije raspuklo.

⁴ U Bapskoj su njima kitile *kapije*. Prigodom kićenja bunara (čega prema kazivačicama, u Aljmašu nije bilo) ukrašavali su i *kapije*, ali u tom slučaju vijencima od kukurijeka.

bila je razlogom što su se baš na taj dan *pucale* kokice. U Ilači su momci djevojkama bacali kokice uz stepenice, na prozore, netko bi ih nanizao na konac; sličan običaj s kokicama nalazimo ovdje tijekom cijelog korizmenog, ali i zimskog razdoblja: *Mame nakuvaju kukuruz, napucaju kokica uveče kad idu ručne radove radit'. Kad kokica ostane, momci ih potrpaju u džepove i di im se sviđi, bace: drugovima, djevojkama, pred trgovinu. Tamo di su tjeli malo tentat. Ko i perje kad se čija, preko zime, kad je posilo.* I u Bapskoj se s perjem događalo slično, nakon čijala prosipali bi otpatke od perja pred kuću neke djevojke ili momka (Duić, 1982:59).

Noć uoči Cvjetnice zbijale su se razne šale i zadirkivanja. U Aljmašu su momci djevojkama nabacali razne stare stvari, lonce, *šerpje, rajndlike*. U Bapskoj su to bili čak panjevi i balvani. Netko je tako htio i napakostiti,⁵ *no mame uranu pa sklonu da ne vidi drugi*; netko bi opet morao tražiti svoje predmete, jer su im, primjerice, odvukli *čupriju*.

Kazivačice navode da ni u okolnim pravoslavnim, a ni u drugim selima, nisu čule za običaj *jelojle*. Ne znaju ni podatke o nekim drugim običajima (ukrašavanje uskrasnih jaja određenim motivima) jer, kako kažu, nije ih zanimalo, čuvala su svoju tradicijsku baštinu, a drugdje nisu ni išle, osobito uoči ili na određene blagdane.

No kazivačica M. Katić i njezina kći, **Šokice iz Bođana u Bačkoj**, potvrdile su običaj *pucanja kokica* u tjednu uoči Cvjetnice (*Cvitnu nedelju* ili *Bijelu nedelju*) u svome selu, dakle ne samo na Cvjetnu subotu. Čula sam striktno objašnjenje od starijih žena, kao što je i M. Katić, da se tako radilo baš taj tjedan: *da sve bolje procveta, da bude bujno*.

Drugu je funkciju imalo pucanje kokica na Veliki petak. Mama bi se ustala rano i *napucala napolju u rešetu puno kokica da dica jedu jer se ne 'vata groznica*. Moralo je to biti vrlo rano, u dva, tri sata. Svatko bi od ukućana morao malo okusiti da se zaštiti od groznice. Kao i u Aljmašu, običaji oko kokica održavali su se do iza Drugoga svjetskoga rata, eventualno još pedesetih godina ovoga stoljeća.

Tijekom korizme kokice su se u popodnevnim satima pucale često: *nedeljno jedared - dvared*. Odnijeli bi ih susjedima, rodbini, ili bi ih pozvali: *dodite, pucat ćemo kokice*. U tom razdoblju dolazi do izražaja društvena funkcija običaja: *divanimo, ko prelo pravimo*.

U običaju pucanja kokica prepoznavamo više funkcija (magijsku i društvenu), dok kazivačice iz Aljmaša svojim iskazima naglašavaju samo društvenu.

U literaturi (Sekulić, 1986:315,359) čitamo da ni u **bačkih Bunjevaca** pucanje kokica nije vezano uz Cvjetnu subotu, nego se održavalo nedjeljom tijekom cijele korizmu, kad je zabranjena zabava s glazbom. Izrazita je funkcija tog običaja okupljanje djevojaka i momaka uz kokice, razgovor i društvene igre. I ovdje djevojke svoju naklonost momcima pokazuju nanizanim kokicama, no izravnije nego u Aljmašu - stave

⁵ Sličan je način komunikacije i izražavanja odnosa ili poruka (npr. bacanje pepela) zabilježen i u drugim dijelovima Slavonije, te u srednjoj Dalmaciji (Čapo Žmegač, 1997:137-138).

ih momku oko vrata. Taj se običaj zove *kokice*, na *kokice*. U rječniku bačkih Bunjevaca pod pojmom *kókice* (dakle množina, za razliku od *kokica*) nalazimo sljedeći tekst: "priredba (na kojoj se mladi zabavljaju uz muziku i razne igre)" te kao ilustraciju citat: "Kaži Koci da i ona dođe kod nas u nedilju poslipodne, pravićemo kokice, sviraće Antun harmonikaš" (Peić, Bačlija, 1990:127).

Uporabu kokica kao svojevrsnog nakita za usporedbu, nalazimo u Aljmašu za poklade, kad se maškare, djeca i odrasli dodatno zakite na konac nanizanim kokicama, stavljajući ih oko vrata u dva struka kao ogrlicu ili vješajući na odjeću (suknje). Poslije bi ih otkidali i jeli. Postavlja se pitanje jesu li takve kokice kao nakit ili ukras imale neko značenje koje bi, kao u vijencima za momke u običaju *kokica* bačkih Bunjevaca i *jelojla* u Aljmašu, moglo naslutiti društvenu, ali i magijsku funkciju.

O bačkim Hrvatima zanimljiv je zapis pod naslovom *Narodna vjerovanja i gatanja u Baču*, gdje se ponovno spominju vijenci, ovaj puta od spreža, koje djevojke uoči Cvjetne nedjelje pletu i bacaju momcima na krov, i to svaka mora najviše dati svome momku (Šemudvarac, 1942:23). Taj običaj neodoljivo podsjeća na opisani običaj s kokicama ili vijencima od nanizanih kokica. Kazivačice iz Aljmaša upotrebljavaju čak i izraz "vijenci" za kokice nanizane na konac.

Milovan Gavazzi naglašava da je cilj u običajima poput kićenja bunara za Cvjetnicu, kićenja plota, vrata i prozora na Jurjevo zelenilom i cvijećem isti: "jednako simboličko - poetska kao i magička uloga: zbog prenošenja svježje vitalne snage na dom i sve živo u njemu" (Gavazzi, 1991a:25). U tom magijskom ili simboličnom smislu mogle bi se protumačiti i kokice, prema navodu kazivačice iz Aljmaša - zrno kukuruza se pod utjecajem vatre, još jednog važnog običajnog elementa, raspukne, rascvjeta - poput bilja. Iskaz kazivačice iz Bođana potkrepljuje ovu pretpostavku jer navodi pucanje kokica kao poticaj buđenju prirode, rastu i bujnosti bilja. Poput bilja, i kokice su se upotrebljavale za kićenje prozora i kapija, ali i mladića. I prigodom kićenja bunara biljem istaknuta je "funkcija u odnosima seoskih djevojaka i momaka za ženidbu" (Gavazzi, 1939:25), a tako je i u ovdje opisanim *jelojlama*, odnosno *pucanju kokica*.

Nerazjašnjeno je i pitanje naziva *jelojle*, koji sam zasad uspjela zabilježiti samo u Aljmašu. Iako se u Aljmašu nisu kitili bunari, na upit o značenju naziva *jelojle*, neke su kazivačice navele nejasno sjećanje na pjesmu u kojoj se ponavljalo ime *Jelo* (kao u pjesmama pjevanim uz kićenje bunara?), no teško je utvrditi vezu između tih dviju riječi - *Jelo* i *jelojle*.

Navest ću još neke mogućnosti sa željom da budu shvaćene kao poticaj za razmišljanje, odnosno jedan od pokušaja u potrazi za objašnjenjem. Uz navedenu vezu nekih običaja na Cvjetnicu i Jurjevo, te njihovu zajedničku pretkršćansku podlogu, zanimljivo je spomenuti rimske palilije (parilije), koje su se održavale gotovo na isti datum kao i Jurjevo, pogotovo ako se u obzir uzmu elementi koji se javljaju u oba običaja - vatra, kićenje stoke biljem (Gavazzi, 1991b:43). Na palilijama su ljudi kitili i sebe vijencima mladog bilja (Slovník, 1974:453). Neke sličnosti s *jelojlama*, koje pokušavamo razaznati - kićenje vijencima, vatra, pa čak i nazivi palilije i *jelojle* - mogu

biti slučajne, no činjenica je da nekoliko elemenata varira u ovim običajima. Za rješenje toga problema bit će potrebna daljnja proučavanja.

U moguću vezu s palilijama Gavazzi dovodi još jedan običaj, uobičajen osobito u Bosni, ali i u podravskoj Slavoniji uoči Ilinja, Petrova ili Ivanja. To su *lile (lilji)* ili *mašale*, odnosno baklje, dakle isto oblik vatre. Autor razmatra pitanje podrijetla tog običaja kao stare balkanske tradicije, jer su "po Balkanu raširene, a dolaze i s drugim neslavenskim nazivima kao *olalije, palalije, paralije*" i dr. (Gavazzi, 1991b:93-95). Kao što smo naveli sličnost palilija s *jelojlama*, tako bismo i *olalije* mogli dovesti u istu vezu.

No i mnoge riječi turskoga podrijetla slične su ovom izrazu. Tako riječ *jalija* (tur.), označava pust, prazan prostor, ledinu, a *jajla* (tur.) ravan nepošumljen kraj na planinama Krima. Osobito je zanimljiva riječ *jalan* (tur.), koja znači laž, prijevaru; krivotvorinu, imitaciju; obmanu, prijetvorstvo, a u prenesenom smislu znači i bezmesan, postan (Klaić, 1986:623-624). Ovo posljednje može asociirati na šire značenje običaja *pucanja kokica* u zimsko doba oskudice i posta, te na Cvjetnicu, kao najavu Uskrsa i obilja.

Navedene su pretpostavke, prijedlozi i razmišljanja kako razjasniti naziv *jelojle*, no to pitanje ostaje zasada otvorenim. Nema puno usporedbi za sam običaj ni u literaturi ni na terenu. Tumačenjima i opisima običaja, prema kazivačima, došlo se do njegovih funkcija - od prehrambene i posne, preko zabavne i društvene (komunikacija među djevojkama i momcima) do magijske (zaštita protiv groznice u Bođanima, buđenje prirode i poticanje plodnosti i obilja). Potrebna su opsežnija istraživanja na širem području s obzirom na dobivene paralele i uz širi uvid u stručnu literaturu. Sličnosti s običajima u Bačkoj možda ukazuju na trag, pa bi valjalo daljnja istraživanja usmjeriti u tom pravcu.

LITERATURA

BARLEK, Josip: Pisani vuzem, katalog izložbe, Etnografski muzej Zagreb, 1991.

BARLEK, Josip: Uskrсни običaji sjeveroistočne Hrvatske - Slavonija, Baranja, Srijem, katalog izložbe, Etnografski muzej Zagreb, 1992.

BARLEK, Josip: Uskrсни običaji središnje Hrvatske, katalog izložbe, Etnografski muzej Zagreb, 1995.

CHEVALIER, Jean, GHEERBRANT, Alain: Rječnik simbola, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1989.

ČAPO ŽMEGAČ, Jasna: Hrvatski korizmeno - uskrсни običaji u svjetlu teorije prijelaza, *Etnološka tribina 16*, Zagreb, 1993, str. 75-112.

ČAPO ŽMEGAČ, Jasna: Hrvatski uskrсни običaji, Golden marketing, Zagreb, 1997.

DUIĆ - DUNJA, Ante: Zapisi o životu i običajima Slavonaca, Sarajevo, 1982.

ĐANIĆ, Melita: Uskršnji običaji u župi Staro Petrovo Selo, *Etnološka tribina 16*, Zagreb, 1993, str. 113-118.

FILAKOVAC, Ivan: Godišnji običaji (Retkovci u Slavoniji), *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena 19*, Zagreb, 1914, str. 153-175.

GAVAZZI, Milovan: Godina dana hrvatskih narodnih običaja, Matica hrvatska, Zagreb, 1939.

GAVAZZI, Milovan: Pisanice u Jugoslaviji, Biblioteka Međunarodne smotre folklor, Zagreb, 1975.

GAVAZZI, Milovan: Baština hrvatskoga sela, Otvoreno sveučilište, Zagreb, 1991.a (pretisak)

GAVAZZI, Milovan: Godina dana hrvatskih narodnih običaja, Hrvatski sabor kulture, Zagreb, 1991.b (pretisak)

GLUHAK, Alemko: Hrvatski etimološki rječnik, Zagreb, 1993.

Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, ur. Anđelko Badurina, Sveučilišna naklada Liber i Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1985.

KLAIĆ, Bratoljub: Rječnik stranih riječi, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1983.

KOLIĆ - KLIKIĆ, Vesna: Sretan Uskrs, katalog izložbe, Narodno sveučilište "Matija Antun Relković", Zavičajni muzej i galerija "Kerdić", Nova Gradiška, 1993.

KRŠNJAVA, Isidor: Listovi iz Slavonije, Slavonska naklada "Privlačica", Vinkovci, 1992. (pretisak)

LOVRETIĆ, Josip: Otok, Kulturno informativni centar "Privlačica", pretisak, Vinkovci, 1990.

MARKOVAC, Marijan: Selo i seljaci u slavonskoj Posavini, Zagreb, 1940.

MATASOVIĆ, Antun: Gundinci - moje uspomene i sjećanja, Slavonski Brod, 1989.

PEIĆ, Marko, BAČLIJA, Grgo: Rečnik bačkih Bunjevaca, Novi Sad, Subotica, 1990.

RAJKOVIĆ, Zorica: Kroz korizmu do Uskrsa, katalog izložbe, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 1992.

SEKULIĆ, Ante: Narodni život i običaji bačkih Bunjevaca, *Zbornik za narodni život i običaje 50*, Zagreb, 1986.

Slovník antické kultury, Praha, 1974.

SOMEK - MACHALA, Božica: Seoska prehrana u Baranji, *Studia Ethnologica 4*, Zagreb, 1992, str. 141-151.

ŠKALJIĆ, Abdulah: Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku, Svjetlost, Sarajevo, 1965.

ŠABIĆ, Vlasta: Zbirka uskrasnih jaja Etnografskog odjela Muzeja Slavonije s naglaskom na Aljmaš i Bapsku, *Osječki zbornik, XXII.-XXIII.*, Muzej Slavonije, Osijek, 1997, str. 295-315.

ŠEMUDVARAC, Marin: Narodna vjerovanja i gatanja u Baču, Klasje naših ravni, *Povremeni časopis za istraživanje kulture, života i običaja bačko-baranjskih Hrvata, IV/1*, Zagreb, 1942, str. 22-28.

VLAŠIĆ, Olgica: Godišnji običaji u Baranji, *Studia Ethnologica 4*, Zagreb, 1992, str. 169-174.

ZORIĆ, Snježana: Obred i običaj, Zavod za istraživanje folklor, Zagreb, 1991.

Vlastite terenske zabilješke.

POPIS KAZIVAČICA:

Aljmaš

Andričević Nada (1931.)
Bešlić Anica (1924.)
Bešlić Paulina (1928.)
Druhar Zlata (1933.)
Geić Ruža (1908.)
Jelić Marica (1933.), rođena u Đakovu
Nađ Marica (1929.)
Paloš Janja (1931.)

Erdut

Mađar Marica (1924.)

Bapska

Horvatić Eva (1927.)
Šomoljanski Pavica (1931.)

Ilača

Đurković Ana (1919.)

Bođani, Bačka

Katić Matija (1929.)
Đurin Željka (1954.), udata u Gajić

Draž

Golubov Jela (1928.)

Semeljci

Garvanović Ana (1929.)

THE *JELOJLE* ON PALM SUNDAY IN ALJMAŠ

Summary

The paper focuses on the *jelojle* in Aljmaš, a custom of making pop-corn on Palm Sunday. The custom is unknown in the literature under that particular name, and the author tries to find some parallels in literature as well as in the field research. Similarities with the customs from Bapska, Ilača and Bačka direct further research. Descriptions and interpretations of informants help the author to illuminate some functions and terms of the custom. Beside *jelojle* some other elements of customs between Palm Sunday and Easter are presented (blessing of flowers, *flogging*, blessing of fire and water) as a contribution to general knowledge on customs and as an impulse for further studies.

Translated by Valentina Gulin-Zrnić